ישימונית דו-גונית צמח מדברי חד-שנתי (מרץ 2024)

ערגה אלוני

תקציר: **ישימונית דו-גונית** *Volutaria crupinoides (Desf.)* Maire (שם קודם אמברבואה) משתייכת למשפחת המורכבים. הקרקפת מוארכת עטופה בעלי מעטפת ירוקים מעט שעירים להם שוליים שחורים. פרחי ההיקף בקרקפת כחולים- תכולים (לעיתים לבנים), עקרים. במרכז פרחים צינוריים צהובים בעלי 5 אבקנים להם זירים קצרים ומאבקים אנכיים שחורים. השחלה תחתית בנוי משני עלי שחלה. העלי עולה מבין לשכות האבקנים ולו צלקת מפוצלת לשנים, צבעה ורוד. האבקנים מבשילים בטרם הבשילה השחלה. הפרי זרעון חד זרעי.

==========

ישימונית דו-גונית *Volutaria crupinoides (Desf.) Maire* (שם קודם: אמברבואה) היא צמח מדברי חד-שנתי זקוף המשתייך למשפחת המורכבים, גבעוליו זקופים גובהם 60-20 ס"מ (Zohary Feinbrun-Dothan 1978), חלקם העליון דליל מעלים יושבים בעלי אונות צרות, הקצרים מעלי הבסיס (שמידע 2005). העלים בבסיס הגבעולים גדולים, בעלי פטוטרת גזורים מנוצים או מחולקים, חסרי קוצים (פרגמן-ספיר 2008). אונות העלה מחודדות בראשן מסתיימות בחוד קצר, שפתן משוננת מצוידת בשערות. בראש הגבעול נישאות תפרחות בודדות או בקבוצה, המרשימות בצבען ובצורתן.

ישימונית דו-גונית *Volutaria crupinoides (Desf.) Maire* מימין: צמח בודד בישימון. באמצע: ריכוז של פרטים על צמחים שונים עם תפרחות בעלות פרחים כחולים ולבנים בשכנות. צילמה ערגה אלוני ©. משמאל: עלי הבסיס בצמח. המקור "צמח השדה"©

התפרחת קוטרה 1-2 ס"מ. מצעית הקרקפת מוארכת דמוית ביצה, עטופה עלי מעטפת להם בסיס מורחב, ראש מחודד ושולי מעטפת כהים רעופים זה על זה. לעיתים מצוידים בשער כסוף. כל פרחי הקרקפת למרות השונות במבנה ובצבע, צינוריים. מבחינה פילוגנטית פרחים צינוריים פרימיטיביים בהתפתחותם מפרחים לשוניים בקרקפות במינים רבים במשפחה זו (זהרי 1987). דור הפרחים החיצוני המסודר בהיקף הקרקפת נושא 5 עד 12 פרחים עקרים בצבע תכלת כחול-סגול (לעיתים צבעם לבן). פרחים מרהיבים אלה בעלי צינור ארוך (פיינברון- דותן, דנין 1991) המתפצל ל- 4-5 אונות כותרת ארוכות דקות ונטויות המגדילים את נראות הקרקפת לעיני חרקים.

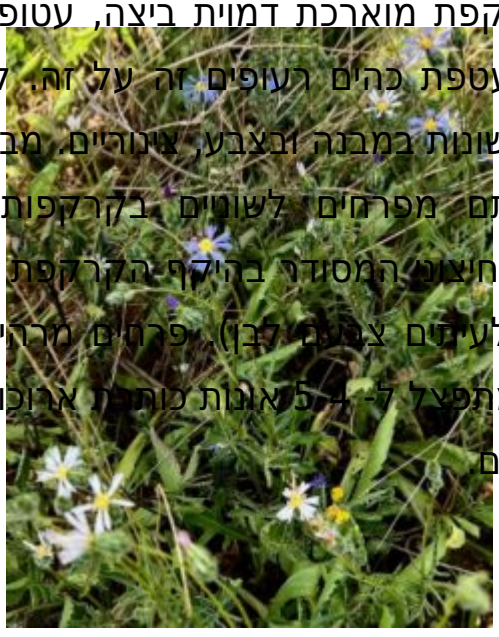

ישימונית דו-גונית *Volutaria crupinoides (Desf.) Maire* מימין: תפרחת נושאת בהיקף פרחים כחולים, צינוריים עקרים. במרכז פרחים צהובים קצרים פוריים בעלי אבקנים. צלקות עמוד עלי אדמדמות מפוצלות לשניים. באמצע: עלי המעטפת בקרקפת כהים בשוליהם שעירים. האבקנים נושאים בראשם גרגירי אבקה. משמאל: תפרחת נושאת פרחים עקרים לבנים בהיקף ובמרכז פרחים קצרים צהובים. צילמה ערגה אלוני©

במרכז הקרקפת ממוקמים מספר פרחים צהובים נפוחים וקצרים דו-מיניים פוריים. להם 5 אבקנים מאוחים צמודים זה לזה, זיריהם מוסתרים והלשכות ארוכות ואנכיות הבולטות בצבען הצהוב כהה. מבניהן יעלה מעלה עמוד עלי עם הבשלתו**.** האבקנים מבשילים בטרם בגרה השחלה (שלב זכרי-פרוטאנדריה). גרגירי אבקה שנוצרו בלשכות לא מתפזרים. הם נופלים ונאספים במרווח בין הלשכות ומסביב עמוד העלי (זהרי 1987) שהוא מוסתר ולא נראה. עם התבגרות השחלה עמוד העלי מתארך ועולה מבין הלשכות כלפי מעלה. צבעו ורוד ובקצהו צלקת הדוחפת את גוש האבקה כלפי מעלה. בראש העלי מצויה צלקת לה

שתי אונות. כאשר בגרה השחלה שתי אונות הצלקת נפרשות כל אחת לכוון נגדי כשירות לקלוט גרגירי אבקה לנביטה ולהפריה. (שלב נקבי- פרוטוגניה). חרקים מאביקים באים לבדוק המצאות צוף ואבקה. הם מתלכלכים בגרגרי אבקה שנדבקת לגופם ויאביקו את הפרח המבוקר (האבקה עצמית). בהמשך דרכם לפרחים נוספים יאביקו פרחים שכנים (האבקת שכנים). שחלת הפרח תחתית בנויה שני עלי שחלה וביצית אחת. לאחר ההפריה ויצירת זרעים הקרקפת הבשילה מתייבשת. עלי המעטפת החוסים על זרעים מתפשקים ובמרכז נחשפים פירות שהם זרעונים. הזרעון חד-זרעי אורכו כ-4 מ"מ, עטור ציצית שאינה נושרת, ארוכה מהגרגר. תפקידה לעזור בתפוצת הזרעון למרחק ע"י משבי רוח. הצמח פורח מפברואר עד אפריל.

ישימונית דו-גונית Volutaria crupinoides (Desf.) Maire מימין ובאמצע מצבי בגרות שונים של הפרחים. מימין חלק מהפרחים בשלב הזכרי (פרוטאנדריה) משמאל רוב הפרחים עם צלקות מפותחות פנויות לקליטת אבקה (פרוטוגיניה- שלב נקבי). צילמה ערגה אלוני ©. משמאל: קרקפת לקראת פיזור זרעים. במרכז נראים מוצי הזרעים. צילם רון פרומקין©

מיני **ישימונית** (ביניהן **שימונית דו-גונית**), משתייכות לטקסון מונופילטי בעל אב קדמון אסייתי. הביוגיאוגרפיה ההיסטורית של מינים בסוג כוללת לפחות גל נדידה אחד מכוון מזרח למערב ואחריו הכחדה של האב הקדום תוך התפשטות חלק מהמינים ואח"כ מפגש משני צדי הסהרה. את השנויים במגוון ובתפוצה של הסוג ניתן ליחס לשינויים טקטוניים ואקלימיים עזים שהתרחשו בצפון אפריקה ובמערב אסיה לאורך הניאוגן והפלייסטוקן. הטקסונים המוקדמות ביותר של השבט וולוטריה (לשבט זה משתייכת **שימונית דו-גונית**) שהתפצלו, קיימות ונשמרות בצפון אפריקה, בעוד שאלה שהתפצלו לאחרונה עשו זאת משני צדי הסהרה (Calleja et al 2016). מקורה של **ישימונית דו-גונית** שהיא חד-שנתית כנראה מאזור מזרח אפריקה. מינים חד-שנתיים קסרופיטיים, הרחיבו את טווח התפוצה המורפולוגי של הסוג ונמצאים כיום בצפון אפריקה, בדרום ספרד, באיים הקנריים ובמזרח התיכון (Taifour & El-Oqlah 2017).

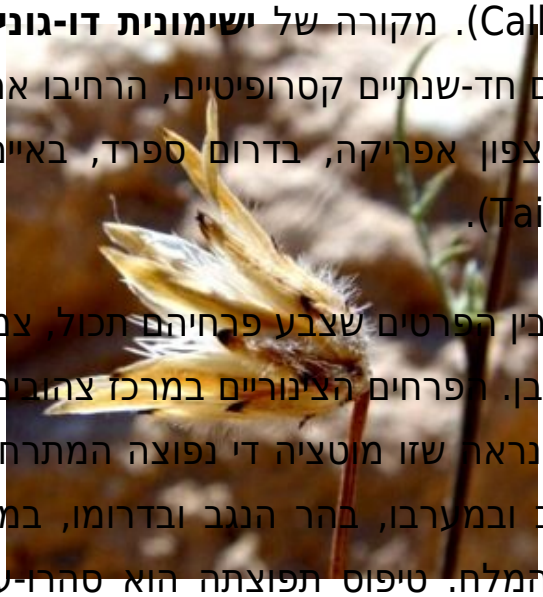

בהר הנגב ובערבה**,** גדלים בין הפרטים שצבע פרחיהם תכול, צמחים נפרדים שדור הפרחים שבהיקף התפרחת צבעם לבן. הפרחים הצינוריים במרכז צהובים להם אבקנים שמאבקיהם בהירים משל המין השולט. נראה שזו מוטציה די נפוצה המתרחשת במין השולט. **ישימונית דו-גונית** גדלה בצפון הנגב ובמערבו, בהר הנגב ובדרומו, במדבר שומרון, מדבר יהודה, ערבות הירדן ובבקעת ים-המלח. טיפוס תפוצתה הוא סהרו-ערבי. בארץ גדל מין נוסף: **ישימונית ורודה**.

תפוצתה העולמית משתרעת במדבריות צפון אפריקה ודרום-מערב אסיה. אלג'יריה, האיים הקנרים, צ'אד, ג'יבוטי, מצרים, אריתריאה, אתיופיה, מדינות המפרץ, איראן, קניה, לוב,

מאוריטניה, מרוקו, ירדן, ישראל, ערב הסעודית, סיני, תימן, סומליה, , סודן, טנזניה, תוניסיה, סהרה המערבית, ספרד ופורטוגל (Kew).

———————

ספרות

זהרי מ 1987 כל עולם הצמחים עם עובד.

פינברון-דותן נ דנין א 1991המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל כנה ירושלים.

פרגמן-ספיר א 2008 פרחי עין גדי וחוף ים המלח מדריך לצמחי בקע ים-המלח וחוף עין גדי "אחוה" ירושלים.

שמידע א 2005 צמחי ישראל המדריך השלם לצמחים ופרחים בא"י הוצאת מפה

———————

Calleja JA. Garcia-Jacas N Roquet C & Alfonso S 2016 Beyond the Rand Flora pattern. Phylogeny and biogeographical history of Volutaria ((Compositae

Danin A Flora of Israel Online – http://flora.huji.ac.il

Plant Biodiversity of South-Western Morocco https://www.teline.fr/en

Taifour H & El-Oqlah A 2017. The plants of Jordan. An annotated checklist. – Kew: Royal Botanic Gardens

Zohary M Feinbrun-Dothan N 1978 Flora Palaestina the Israel academy of sciences and humanities Jerusalem Vol 3 p 390

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: אלוני ע 2024 **ישימונית דו-גונית** צמח מדברי חד-שנתי (מרץ 2024). פורחי החודש, כתב-עת "כלנית", 9.

==========

ישימונית דו-גונית צמח מדברי חד-שנתי (מרץ 2024)

———————

-